

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ



Г. О. Ганова, І. І. Присяжнюк, М. С. Туркот

ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ:

**ПРОЦЕСУАЛЬНЕ КЕРІВНИЦТВО
ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ
ТА ПІДТРИМАННЯ ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ**

НАВЧАЛЬНО-ПРАКТИЧНИЙ ПОСІБНИК

«Видавництво
«Центр учбової літератури»
Київ – 2013

УДК 343.137.5(075.8)

ББК 67.411я73

Г 19

*Рекомендовано до друку
навчально-методичною радою Національної академії прокуратури України
(протокол № 50 від 19 грудня 2012 року)*

Рецензенти:

Р. А. Жоган – старший прокурор відділу участі прокурорів у кримінальному судочинстві управління підтримання державного обвинувачення прокуратури міста Києва, молодший радник юстиції, кандидат юридичних наук;

Т. Є. Мироненко – завідувач кафедри представництва інтересів громадян і держави у суді та нагляду за додержанням і застосуванням законів Інституту підвищення кваліфікації кадрів Національної академії прокуратури України, старший радник юстиції, кандидат юридичних наук.

Автори:

Г. О. Ганова – вступ, §§ 1.2, 1.3 Розділу 1 (у співавторстві з І. І. Присяжнюком), Розділи 2, 3, додатки; *І. І. Присяжнюк* – §§ 1.2, 1.3 Розділу 1 (у співавторстві з Г. О. Гановою), *М. С. Туркот* – § 1.1 Розділу 1.

Г 19 Ганова Г. О. Притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх: процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та підтримання державного обвинувачення: навчально-практичний посібник / Г. О. Ганова, І. І. Присяжнюк, М. С. Туркот. – К.: Національна академія прокуратури України; ТОВ «Видавництво «Центр учбової літератури», 2013. – 82 с.

ISBN 978-617-673-172-6

У навчально-практичному посібнику розглядаються питання, пов'язані з обвинувальною діяльністю прокурора в суді першої інстанції у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх осіб. Авторами аналізуються окремі особливості процесуального керівництва досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, пропонуються тактичні прийоми участі прокурора у з'ясуванні в суді обставин кримінального провадження, судових дебатах, судовому розгляді кримінальних проваджень про застосування примусових заходів виховного характеру.

Видання буде корисним для прокурорів, суддів, адвокатів, слухачів системи підвищення кваліфікації, студентів, аспірантів, науково-викладацького складу вищих навчальних закладів, а також усіх, хто цікавиться діяльністю органів прокуратури.

УДК 343.137.5(075.8)

ББК 67.411я73

ISBN 978-617-673-172-6

© Національна академія прокуратури України, 2013
© «Видавництво «Центр учбової літератури»,
комп'ютерний макет, 2013

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень неповнолітніх	8
§ 1.1. Правовий статус прокурора у кримінальному провадженні	8
§ 1.2. Окремі особливості прокурорського нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування щодо неповнолітнього підозрюваного	16
§ 1.3. Доказування обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх	24
Розділ 2. Участь прокурора у провадженні щодо неповнолітніх обвинувачених в суді першої інстанції	33
§ 2.1. Особливості повноважень прокурора у судовому розгляді за участю неповнолітнього обвинуваченого	33
§ 2.2. Тактика допиту прокурором неповнолітнього обвинуваченого	39
§ 2.3. Особливості промови прокурора у судових дебатах ..	42
§ 2.4. Обґрунтування прокурором пропозиції про призначення покарання неповнолітньому обвинуваченому ..	45
§ 2.5. Пред'явлення і вирішення цивільних позовів у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх	50
Розділ 3. Участь прокурора у кримінальному провадженні про застосування примусових заходів виховного характеру	57
§ 3.1. Поняття і зміст примусових заходів виховного характеру. Особи, до яких вони застосовуються	57
§ 3.2. Повноваження прокурора у судовому провадженні про застосування примусових заходів виховного характеру	63
Додатки	69
Список використаної літератури	80

ВСТУП

Злочинність неповнолітніх завжди була і залишається актуальною правовою та суспільною проблемою, що постійно привертає увагу вчених і практиків. Вона є складовою загальної злочинності та засвідчує тенденції її розвитку в майбутньому. Статистика свідчить, що кожен дванадцятий злочин у країні, з числа розслідуваних, вчинено особами, які не досягли повноліття.

Складовим елементом попередження злочинності серед молоді є діяльність прокурорів з підтримання державного обвинувачення у кримінальних провадженнях цієї категорії. Адже метою покарання за вчинене кримінальне правопорушення відповідно до ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу України (далі — КК України) є не лише кара, але й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як засудженими, так й іншими особами. Безумовно, завдання виправлення неповнолітнього засудженого обумовлює призначення йому за можливості покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. Водночас таке покарання не повинно бути сприйняте його оточенням як поблагливість з боку держави.

Проблема злочинності серед неповнолітніх — це трагедія нашої держави, суспільства, оскільки діти у більшості випадків унаслідок соціально-економічного становища змушені робити вибір: бути законослухняним громадянином чи злочинцем. На жаль, у багатьох випадках закону при такому виборі перевага не надається.

Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. В міжнародно-правових актах наголошується на необхідності особливого захисту дітей і підлітків. Україною підписано міжнародний договір від 29 листопада 1985 року, за яким вона взяла на себе зобов'язання виконувати Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила). Зокрема, Пекінські правила містять положення про початковий контакт неповнолітнього правопорушника з компетентними органами держави, який повинен відбуватися таким чином, щоб «поважати правовий статус неповнолітнього, сприя-

ти його благополуччю та уникати спричинення шкоди з урахуванням обставин справи».

В іншому важливому міжнародному документі — Конвенції про права дитини, прийнятій на 44-й сесії Генеральної Асамблеї ООН у 1989 році та ратифікованій Верховною Радою України 27 лютого 1991 року, містяться рекомендації щодо застосування до неповнолітніх запобіжних заходів. Відповідно до ст. 37 Конвенції «арешт, затримання чи тюремне ув'язнення дитини здійснюється згідно із законом та використовується лише як крайній захід і протягом якомога більш короткого відповідного періоду часу».

Слід зазначити, що у § 22.2 Пекінських правил рекомендується підбирати персонал органів правосуддя з врахуванням різних категорій неповнолітніх, які вступають у контакт з цією системою, а також докладати зусиль для забезпечення справедливого представництва жінок і національних меншин в органах, які здійснюють правосуддя у справах неповнолітніх.

У багатьох країнах світу, зокрема США, Великобританії, Бельгії, Франції, Німеччині, кримінальне судочинство щодо неповнолітніх здійснюється спеціалізованими судами, діяльність яких науковці і практики оцінюють позитивно. Досить широко ювенальні технології використовують російські судді. Так, першим у Російській Федерації ювенальним судом є Таганрозький міський суд.

У нашій державі відповідно до ч. 10 ст. 31, ч. 2 ст. 484 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України) запроваджено спеціалізацію слідчих і суддів з розслідування та розгляду кримінальних проваджень щодо неповнолітніх. Накази Генерального прокурора України від 1 листопада 2012 року № 16гн «Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей» та від 19 грудня 2012 року № 4гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» запроваджують спеціалізацію і серед прокурорів. Захист особистих та соціально-економічних прав дітей, гарантованих Конституцією України, законами України, міжнародно-правовими актами, проводиться шляхом комплексного використання функцій прокуратури щодо нагляду за додержанням і застосуванням законів, представництва інтересів дітей та держави у суді,

нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, дізнання та досудового слідства, підтримання державного обвинувачення в суді, нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах та при застосуванні інших примусових заходів. Зазначена діяльність організовується та здійснюється управлінням захисту прав і свобод дітей Генеральної прокуратури України, відповідними галузевими підрозділами прокуратур обласного рівня, міськими, районними, міжрайонними прокурорами, спеціалізованими прокурорами з нагляду за додержанням законів у транспортній сфері.

Повне забезпечення захисту прав неповнолітнього упродовж судового провадження можливе лише тоді, коли державне обвинувачення підтримує прокурор, який має достатню кваліфікацію, досвід роботи та високі моральні якості, як справедливо наголошено у наказах Генерального прокурора України. Головною метою зазначених положень є врахування у кримінальному провадженні особливостей фізичного, психічного, емоційного стану неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), його ставлення до вчиненого правопорушення, особливо, якщо воно вчинене у групі з дорослою особою, виявлення факту втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність, детальне з'ясування обставин його виховання, умов проживання тощо.

Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх, як передбачено ст. 484 КПК України, визначається загальними правилами цього Кодексу з дотриманням особливих положень, викладених законодавцем у Главі 38 КПК України. У даній главі визначені, так би мовити, «привілеї» неповнолітнім, якими згідно з Конвенцією ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року, п. 12 ч. 1 ст. 3 КПК України є малолітні особи, а також діти у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх надають підліткам порівняно з дорослими додаткові гарантії: посилений захист їх прав, додаткові підстави звільнення від кримінальної відповідальності, призначення більш м'якої міри покарання, пом'якшення умов його відбування.

Спеціальні законодавчі норми сформульовані у КПК України з урахуванням вікових, інтелектуальних, соціально-психологічних, психофізичних та інших особливостей розвитку неповноліт-

ніх, їх правосвідомості, яка, як правило, відрізняється від правосвідомості дорослої людини за змістом і глибиною осягнення суспільної небезпечності та протиправності вчиненого діяння.

Посібник пропонує методичні рекомендації і тактичні прийоми щодо підтримання державного обвинувачення у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх на основі комплексного аналізу міжнародно-правових стандартів у сфері захисту прав дітей з урахуванням положень чинних нормативно-правових актів, в тому числі відомчих, роз'яснень Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, судової практики. Запропоноване видання має чітко виражену практичну спрямованість і підготовлено викладачами Інституту підвищення кваліфікації кадрів Національної академії прокуратури України — прокурорськими працівниками, які мають значний досвід роботи на напрямі підтримання державного обвинувачення.

Навчально-практичний посібник буде корисним для прокурорів, суддів, адвокатів, слухачів системи підвищення кваліфікації, студентів, аспірантів, науково-викладацького складу вищих навчальних закладів.